

SZÁSZY ISTVÁN:

WERBŐCZY
ÉS A MAGYAR MAGÁNJOG

„παντα ρεει“, „minden folyik, minden változik“, „kétszer nem léphetünk ugyanabba a folyóba“, „a testek folytonos folyásban, szünet nélküli mozgásban és változásban vannak, a nyugalom, csak látszat“ — írja az ókor véleményem szerint egyik legnagyobb, eddig sajnos nem eléggé értékelt filozófusa, Herakleitos „περι φύσεως“ című, csak töredékekben megmaradt, mély gondolatokkal telt művében. S valóban a világon minden alá van vetve az örök változás, az örök mozgás törvényének. Nemcsak az anyagi világ, hanem a szellemi világ is. A történelem hatalmas színpadán népek tűnnek fel és népek tűnnek el; nemzeti kultúrák keletkeznek és nemzeti kultúrák semmisülnek meg; eszmék születnek és eszmék halnak el; azt, aminek ma nagy értéket tulajdonítunk, egy későbbi kor értéktelennek, sőt károsnak fogja tekinteni.

Mégis vannak ebben az örökös változásban és mozgásban szilárd, fix pontok is. Vannak értékek, amelyek mindenütt és minden korban értékek maradnak, amelyeknek jelentőségét nem szünteti meg az idő. Ezeknek az örök értékeknek az értékelése is változik a különböző korszakokban, de ez az értékelés — és éppen ez mutatja ezeknek az értékeknek örök becsét — *ilyenkor egyben mindig a szellemükben változó korok önértékelése is*. Amely kor egy ilyen örök értéknek jelentőségét nem ismeri fel, önmagáról mond szigorú bírálatot.

Ilyen örök érték a magyar nemzeti kultúra történetében Werbőczy István és hatalmas, páratlan műve a Tripartitum. Werbőczyt és művét is különbözőképpen értékelték az egyes korok. Támadták a jozefinizmus irodalmi uszályhordozói (Izden-czy¹⁾)» Grossing²⁾, a centralizmus szószólói (Gustermann³⁾), a

¹⁾ Etwas vom Werbőcz. 1792. című névtelen, de kétségtelenül Izden-czytől származó röpirat.

²⁾ Grossing: Animadversiones in jus publicum Hungariae. 1786. 31, -47—50.

³⁾ Gustermann: Die Ausbildung der Verfassung des Königreichs Ungarn. 1811 I. 355-356. 1.

80-as éveknek a túlzott alkotásláztól áthatott és a magánjogi kodifikáció ma is vívódó gondolatától megrészegeedett ultraliberális nemzedéke (Dell' Adami Rezső⁴), a 90-es évek egyházpolitikai harcaiban küzködő korszak és végül a XX. század első évtizedének hamis prófétái (Szende Pál⁵). Ezek a támadások azonban, amelyek bizonyos körök részéről ma sem szűntek meg,, nem tudták elhomályosítani a Tripartitum igaz értékét és dicsőségét. Ezekben is mindig önmagát értékelte a Tripartitumoni keresztül egy alacsony szellemi nivóju korszak. Ezek a támadások világnézeti alapon állanak. Werbőczy Hármaskönyve a nyugati keresztény civilizációra épített magyar nemzeti állam, elvi alapjából indul ki, ezek a támadások pedig a magyar nemzeti állam eszméjével ellentétes gondolatirányok talajából nőttek ki. Szemére vetették a Tripartitumnak, hogy a középkort Magyarországon 1848-ig megörökítette. Vádolták, hogy a rendi megkötöttség, a társadalmi és jogi egyenlőtlenség fenntartásával megakadályozta a magyar nemzet kulturális fejlődését. Az embertelenség súlyos vádját is felhozták ellene.

Ezekkel a támadásokkal nem érdemes foglalkozni. Jelentőségük letűnt azzal a korrallal, amelynek világnézeti felfogásából eredtek. Ma már a szabadság és az emberi jogegyenlőség gondolata, amely ezeknek a koroknak vezérlő ideálja volt, nem? tűnik fel nekünk oly szent és sérthetetlen dogmának, mint egy-néhány évtizeddel ezelőtt. Ma már új rendiség felé látszik haladni az emberiség. Különben sincs ok támadni ezt az annyira, kifogásolt és ostorozott rendiséget, amely nemcsak hogy bölcs, politikai érzékkel megalkudott a jobbágysággal, hanem vele és. a városi polgársággal együtt vértett abban a titáni küzdelemben amelyből aztán a XIX. század új világa megszületett.

Hogy ezek a világnézeti alapon álló támadások mennyire-alaptalanok voltak, azt legjobban bizonyítja azoknak a külföldi és belföldi kiváló tudósoknak a bírálata, akik sem a magyar nemzetnek, sem a Hármaskönyvnek nem voltak barátai és a Hármaskönyv értékét mégis elismerték. így Bodenárius bécsi jogtanár, a Quadripartitum szerkesztője, a Tripartitumot minden dicséretre méltónak, „omni laude prosequen dum“-nak mondja. Ugyanez a véleménye Tomaschek osztrák tudósnak,

⁴) Dell'Adami Rezső: Magánjogi codificatiónk és régi jogunk. Magyar-Jogászeyleti értekezések. 1885. XXIII. XXVII. 1887. XXXIII. tc.

⁵) Szende Pál: Huszadik század. 1907. évf. 821—838. 1.

a Werbőczy részéről állítólag forrásmunka gyanánt használt „Summa legum“ felfedezőjének is, aki szintén elismeri, hogy Werbőczy e munkájával nagy, el nem tagadható szolgálatot (ein grosses, nicht wegzuleugnendes Verdienst) tett hazájának. Ezen az állásponton áll Kollár Ádám, a bécsi császári könyvtár igazgatója is, aki elismeri, hogy a Tripartitum egyes állításait egykorú okmányokkal igazolni lehet, „possideri a se diplomata Werbőczio vetustiora ex quibus singulas pene eius propositiones comprobare possit“.

A Hármaskönyvet azonban nem csupán világnézeti alapon hanem szigorú tudományos alapon is bírálták. Habár ezek a támadások már komolyabbak voltak, nagyrészt mégis nélkülözik a kellő alapot.

Így először is szemére vetik Werbőczynek, hogy művében sok ténybeli tévedés található. Így tévesnek minősítik azt az állítását, hogy törvénykezési eljárásunk Róbert Károly útján „Galliából“, azaz a mai Franciaországból eredt volna (II. r. 6. c. 12. §.). Grosschmid tévesnek minősíti Werbőczy legtöbb etimologikus szómagyarázatát is.⁶⁾ Werbőczy például a „posthumus“ szót a „humatio“ szóból származtatja és így arra a következtetésre jut, hogy a törvényes származás feltétele, hogy a gyermek a férj eltemetésétől, facta humatione viri, számított tíz hónapon belül született legyen (II. r. 62. c. 3. §.), holott ez az idő a halálozás tényétől számítandó, mert mellékes, hogy az apát eltemették-e vagy nem. Ugyanígy helytelenül származtatja Werbőczy a „causa“ (jogügy) szót a „casus“-tól; az „actort“ az „accusatortól“; a „superstites“ (tanú) szót abból, hogy a tanuk super statu causae vagyis az ügynek állásáról adnak felvilágosítást (Prolog. 13. c. 3., 5. és 6. §!); a „jurisdictio“ szót a ditio, potestas vagyis a „juris potestas“ (Prolog. 14. c. 2. §.) szóból; a „possessiot“ a „pedum positio“ szóból (I. r. 24. c. 2. §.) stb.

Kétségtelen, hogy ezek a megállapítások részben helytállóak, de nem tekintve arra, hogy csak csekély jelentőségűek, a mű értékét semmiesetre sem kisebbítik, mert egyrészt a Hármaskönyv tételes anyagával kevéssé függnek össze, másrészt mert a mű értéke nem az egyes intézményeink történeti ismertetésében rejlik. Különben is perjogunk eredete ma is vitás és bár

⁶⁾ Grosschmid: Magánjogi előadások. Jogszabálytan. 1905. 708 és köv. 1.

Kossutány Ignác Werbőczy felfogásának tarthatatlanságát bizonyítja⁷⁾, Hajnik igazolta, hogy a magyar perjog fejlődésének új szaka az Anjoukkal kezdődik a francia, nápolyi és szicíliai peres eljárás átalakító hatása alatt. Ugyanígy autentikus Werbőczy a királyi és hiteles helyi pecséteknek történelmi kialakulását tárgyaló fejtegetéseiben is (II. r. 14. c. 1—82. §.).

Hasonlóképpen nincs nagy jelentősége annak a bírálóknak sem, amely azt veti Werbőczy szemére, hogy műve aránylag kevés szabályt tartalmaz, nem eléggé „jogász jog” (Juristenrecht), kazuisztikája nem eléggé absztrakt, sok benne az ismétlés, és nem szabatos a stílusa sem. Ez a bíráló a német BGB. absztrakt kazuisztikájáért, részletes szabályozásáért lelkesedő, minket megelőző nemzedéktől ered, amely még a 2385 §-ból álló BGB.-t sem tartotta eléggé részletes törvénynek, hanem ha jobban ismerte volna, Carmer és Suarez kitűnő alkotásáért, a 17.000 §-t tartalmazó porosz Allgemeines Landrechtért és a 4.600 §-t tartalmazó liv-eszt és kurlandi kódexért lelkesedett volna. Pedig igaza van-e ennek a bírálóknak? Nem helyesebb-e a BGB. rendszerénél a svájci ptk. rendszere, amely csak az alapelvek kodifikálására szorítkozott? A Code civil sohasem hódította volna meg a félvilágot, nem maradt volna meg több, mint száz éven át Belgiumban, Luxemburgban, a kongresszusi Lengyelországban, 1900-ig a rajna balparti német területeken és Badenben, nem érezte volna döntő befolyását a portugál, olasz, spanyol, román, németalföldi, ioni szigetekbeli, bulgár, görög, egyiptomi, közép- és délamerikai kódexekre, ha nem lett volna aránylag oly rövid, áttekinthető, könnyen érthető és könnyen használható kódex. Ma sok a jogszabályunk. A jogász is alig tud eligazodni azoknak tömegében. Vájjon helyes-e ez? Helyesebb-e, mint ahogy Werbőczy fogta fel a maga feladatát?

Igaz, Werbőczy stílusa nem tökéletes; ez a középkori vagy, ahogy nevezik, konyhai vagy kriminális, krudeus latinság. De hiszen éppen ez teszi a Hármaskönyv olvasását vonzóvá. Grossschmid helyesen mutatott rá, hogy éppen ez a stílus adja meg a Hármaskönyv elevenségét. „Jóízűség van ebben a nyelvben, — írja — ami olyan, mint az Alpeselek üde frissítő levegője.“ Az igazi klasszikus nyelv tökéletes, de van benne valami „szárító“ és „fagyasztó“. A Hármaskönyv nyelve és stílusa olyan, hogy

⁷⁾ Jogászegyleti értekezések. XIX. k. 3. füzet.

még én magam is emlékszem gyerekkoromból öreg urakra, akik a Tripartitum tételeit olyan átérzéssel emlegették, mintha Petőfi, Arany vagy Vörösmarty verseit szavalták volna⁸⁾.

Nem tartom nagyon komolynak azt a bírálatot sem, amely a Hármaskönyvnek különösen perjogi részeit kritizálja. Kétségtelen, hogy Werbőczy perjogi rendszere nem tökéletes. De vajjon szemére vethetjük-e éppen mi ezt? Vájjon az 1930. XXXIV. tc.-et, a Te.-t megalkotó nemzedék tehet-e szemrehányást ebből a szempontból Werbőczynek? Sőt merem állítani, hogy bizonyos vonatkozásokban Werbőczy perjoga felette áll a mai perjogunknak. Medvigy Gábor helyesen mutat rá, hogy a Hármaskönyv „odáig ment a liberalizmusban, a szabadságban, hogy az anyagi igazság érvényesülése érdekében az ügyvédszót visszahúzni, visszavonni is engedte“ (II. r. 79. c.). A Te. ezzel szemben számos helyen már elhangzani sem engedi az ügyvédi szót. Werbőczy a királyi döntéstől függő perújítás lehetősége érdekében a hatósággal szemben is megengedte az egyszeri jelképes repulsiót is (II. r. 73. a). Ezzel szemben a Te. a bírói joghatóság kíméletében ezt értékhatárok szerint számában és fokozataiban is korlátozza⁹⁾.

Nem helytálló nézetem szerint az a bírálat sem, amely az eredetiség hiányát veti szemére a Hármaskönyvnek és azt igyekszik kimutatni, hogy nem hazai szokásjogunkat kodifikálta, hanem a római, kánon- és hűbéri jogok szabályait vette át. Igaz, „Werbőczy mint korának egyik legműveltebb jogásza kitűnően ismerte a római és kánonjogokat is. Igaz az is, hogy merített is belőlük. Ez áll különösen a Prológusra, amely tipikusan doktriner munka; de áll a többi részre is, így különösen a gyámsággal és gondnoksággal, az apai hatalommal, az agnatio és cagnatio meghatározásával foglalkozó címekre. Lehetséges, hogy — amint Tomaszek és mások állítják — a római jog alapelveit nem közvetlenül Justinianus törvénykönyveiből, hanem a középkori bécsújhelyi Summa legumból merítette, bár ez a kérdés még ma sincs teljesen eldöntve. Mégis mindez a Hármaskönyv eredetiségén nem változtat, mert oly csekély benne a római, kánon- és nyugati hűbéri jogi közvetlen hatás, hogy ez a kérdés jelentőségét teljesen elveszíti. Hogy Werbőczy elsősorban az abban

⁸⁾ Grosschmid: op. cit. 583. l. ,

⁹⁾ Medvigy Gábor: Werbőczy és Tripartituma. Jogállam 1934. nov.-dec szám.

a korban élő magyar szokásjogot kodifikálta, azt Werbőczy saját nyilatkozatán és a királyi jóváhagyáson kívül egyrészt Werbőczy egész élete bizonyítja, aki levéltárnoki, majd 17 évi kir. curiai jegyzői minőségében alaposan ismerhette a magyar jogot, másrészt bizonyítja maga a Hármaskönyv egész szövege, amely kétségtelenül mutatja, hogy oly szerzővel állunk szemben, aki csak rostálja és leírja azt, ami az ő korában a gyakorlatban volt. Különösen kitűnik ez abból, hogy számos helyen közvetlenül utal a gyakorlat jelenségeire, a fennálló véleménykülönbségekre, így többek közt a következő helyeken: I. r. 23. c. pr., 28. c. pr.⁷. 37. c. 5. §., 45. c. 1. §., 58. c. 1. §., 60. c. pr., 70. c. 2. §., 71. c. pr., 73. c. pr., 74. c. pr., *JJ.* c, 82. c. 2. és 7. §., 86. c. 1. §., 87. c. pr., 117. c. 2. §., II. r. 14. c. 21. és 49. §.¹⁰⁾ De bizonyítja ezt az is, hogy bíróságaink oly gyorsan használatba vették, ami lényeges újítások mellett alig következhetett volna be. Bizonyítják továbbá azok az oklevelek, amelyek Werbőczy tétteleit mind alátámasztják, és amelyeknek felkutatásában Illés Józsefnek kétségekívül nagy érdeme volt.

Kétségekívül érezhető a Werbőczy részéről kodifikált jogon külföldi jogrendszerek hatása is, de *ennek nem az az oka, hogy Werbőczy ezeket a tétteleket a külföldi jogrendszerekből merítette, hanem az, hogy ezek a külföldi jogrendszerek hatottak arra a szokásjogra, amely Werbőczy idejében életben volt.* Magánjogászaink és jogtörténészeink többsége még ma is vitatja, sőt alaptudománynak tekinti, hogy a Werbőczy idejében életben volt magyar jog eredeti, nemzeti alapokon épült jogrendszer volt, éppúgy mint az angol jog. Ez a felfogás éppoly helytelen, mint az a másik szintén túlzó felfogás (Krajner Imre, Dell'Adami Rezső¹¹⁾), amely a magyar jogban egyszerűen a germán jogfejlődés hasonmását látja; vagy magának Werbőczynek felfogása is, amely szerint hazai jogunk túlnyomóan az egyházi és a császári (római) jog forrásaiból eredt.¹²⁾ Az igazság a középúton van. Helyesen állapítja meg Szladits, hogy a „közös európai művelődés, azonos életviszonyok, sűrű államközi érintkezés szükségképpen az intéz-

¹⁰⁾ így Grosschmid: op. cit.

¹¹⁾ Krajner Imre: A magyar nemesi jószág természete Werbőczy koráig. 1843.; Dell'Adami Rezső: Az anyagi magyar magánjog kodifikációja. I. A nemzeti eredet problémája. 1877.

¹²⁾ *Quamquam omnia fere jura regni hujus originaliter ex Pontificii, Caesareique Juris fontibus progressum habeant.* (II. r. 6. c. pr.).

ményi alapgondolatok közösségére vezettek“.¹³⁾ A magyar nemzet áthasonító ereje azonban oly nagy volt, hogy az idegenből vett jogi alapgondolatokat önálló hazai intézményekké fejlesztette. *Így a Werbőczy korabeli magyar jog a középkori hűbéri jogok családájához tartozik ugyan, azonban annak teljesen önállósult ága.*

A magyar magánjog alapja a honfoglaló magyarok törzsi joga, amelyről kevés adatot ismerünk csupán — főleg Gardezi perzsa utazó feljegyzéseiből, aki különben inkább csak házasságjogi, adatokat gyűjtött. A magyar törzsi jog másik két forrása, Biborban született Konstantin és Bölcs Leó „De administrando imperio“ és „Taktika“ című művei ugyanis csupán, alkotmány jogi adatokat nyújtanak.

A római művelődés Magyarországon már a honfoglalás előtt teljesen elpusztult. Ennek meg volt a maga jó és a maga rossz következménye. Előnyös következménye volt, hogy így nálunk nem volt meg a jogrendszernek az a kettősége, amit a nyugat-római birodalomban megtelepült germán államalapításoknál találunk; nem volt szükség megkülönböztetni a leges romanae-t, amelyek a római lakosságra és a leges barbarum-ot, amelyek a hódító törzsekre voltak irányadók. Hátrányos következménye volt azonban ennek, hogy a törzsi szokásjogok feljegyzésének szüksége nem merült fel. Magyarországon tehát nem volt párja sem az Edictum Theodorici regisnek vagy a Lex Romána Burgundionumnak és a Breviárium Alaracianumnak, de nem volt párja a Lex Salica-nak, a Lex Ribuarianak, a Lex Alamannorumnak, a Lex Baiuvariorumnak, a Lex Frisionumnak, a Lex Saxonumnak, Angliorum et Werinorumnak sem. Ennyiben a mi helyzetünk inkább a skandináv (svéd, norvég, dán, finn) és a szláv népek jogfejlődéséhez hasonlít, amelyek szintén nélkülözik a jogrendszernek ezt a kettőségét, azzal a különbséggel azonban, hogy ez. utóbbiak hamar a bizánci jog befolyása alá kerültek, úgyhogy az 1832-ben közzétett és 15 kötetből álló orosz „Szvod Zakonov“-ban már sokkal több a bizánci, mint a szláv elem.

Ha tehát a Werbőczy idejében életben volt magyar jog önálló forrásból, a magyar törzsi jogokból eredt is, ez nem jelenti azt, hogy külföldi jogrendszerek nem hatottak rá. A magyar jogra befolyással voltak: 1. a római jog a káptalanok és konventek útján a szerződési jog kialakulására; 2. a kánonjog az egyházi bíraskodás

¹³⁾ Szladits-. Magyar magánjog. Általános rész. 1938. I. k. 70. 1.

útján a házassági jogra, a végrendeletek alakszerűségeinek szabályozására; 3. a szláv, jelesül a cseh-morva jog Szent István várszerkezete útján közjogi berendezkedésünkre, de nem magánjogunkra; 4. a germán jog a német telepesek, hospesek közvetítésével városi jogunkra (Buda város jogkönyve. 1241.) és a közönös városi joggá lett tárnoki jogra, valamint a városjogokon kívül is a szerződési házassági vagyonjogra, a szerződések megjelenési formáira; 5. a longbord hűbéri jog az Anjou királyok közvetítésével az ősiség, az adománybirtok és az urbériség kialakulására.

Hogy a Werbőczy korabeli magyar jog is elszenvedte külföldi jogrendszerek hatását, ezt nem kell szégyenlenünk. Ez áll a nagy külföldi jogrendszerekre is, mégpedig még sokkal inkább, mint a magyarra. A germán-római jogcsaládhoz tartozó jogrendszerekben (német, osztrák, cseh, balti, japán és kínai jogok) a germán törzsi jogi elemeken kívül sokkal több a római, egyházi, longobard hűbérjogi elem, mint a magyar jogban. A francia és a román jogcsaládhoz tartozó jogrendszerek szintén a germán eredetű contumes-eken kívül a római jogon alapulnak. Ugyanúgy az angolszász jogrendszer is két germán jogrendszernek: az angolszásznak és a frankonormannak egybeolvadásából állt elő.

Az eddig ismertetett szemrehányásoknál sokkal komolyabb az, amely a jogász rendszer hiányát veti a Hármaskönyv szemére. Valóban a rendszer Werbőczynek nem nagy erőssége.

A Hármaskönyvet, a „Tripartitum opus juris consuetu dinarii inclyti regni Hungariae“-t megelőzi a praefatio auctoris, a comitiendatio vagy ajánlás. Ez lényegileg nem más, mint annak a beadványnak a szövege, amellyel a mű szerzője a munkát a királyhoz hivatalosan benyújtotta. Ebben szól Werbőczy a reá-bízott feladat nehézségéről, jogunk „szakadozottságáról“, „elhanyagolt voltáról“, a törvényeinkben található ellentmondásokról, bírói Ítéleteink egymásnak ellentmondó indokolásáról stb. Majd rátér a magyar nemzet viszontagságos történetének rövid ismertetésére. Ezután magasztalja a törvényt és kiemeli annak jelentőségét. Végül a király pártfogásába ajánlja munkáját és kéri, hogy azt figyelmesen olvassa el és „javítsa ki“.

A praefatio után következik az Approbatio tripartiti operis juris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae, a királyi Hozzájárulás, amely nem más, mint a királyi szentesítő levélnek előírása. A királyi szentesítő levél második része „Regis con-

sensus“, „királyi jóváhagyás“ cím alatt a Hármaskönyv végén van. Ezt követi az Epilógus, „Lectoribus salutem“, „Üdvöt az olvasónak“ cím alatt, amelyben Werbőczy ismerteti a Hármaskönyv történetét. Elmondja, hogy a pecséttel ellátás miatt maradt el, és hogy a művet miért nyomatta ki. Egyben felkéri az olvasót, hogy a tévedéseket igazítsa helyre, a hiányokat pótolja ki, mert „errare saepius, ac falli, p'roprium est hominis; et minus mirum est, memóriám aliquarum rerum excidere, quam omnium constare“.

Maga a Hármaskönyv a Prológusból, Élőbeszédből és három részből, parsból áll.

A Prológus a mű tudományos, elméleti alapja. Ez tartalmazza a szerző világnézeti felfogását, jogfilozófiai megállapításait és a jogszabálytan első részét. Az i—12. cím, titulus, szól a jog, az igazság, a jogtudomány fogalmáról; a jog felosztásáról, a természeti jogról, a nemzetek jogáról és a polgári jogról; majd a magyar magánjog kútfőiről, a törvényről, a státútumról, a jogszokásról és ezeknek jogforrási erejéről.

A 13—16. cím tartalmazza a jogalkalmazás tanát. Ebben szól a bíróról, a bírói vizsgálatról, az ítélésről, a bírói joghatóságról, a bírói lelkiismeretről, a jó bíró tisztéről és kellékeiről. Ezek közül a címek közül különösen a három utolsónak van ma is jelentősége; ezeket a mai olvasó is érdekel, tanulsággal és lelki épüléssel olvashatja.

Ami a mű három részét illeti, amelyek címekre, titulusokra és ez utóbbiak Szegedy óta princípiumra és paragrafusokra vannak osztva, itt Werbőczy — amint az I. r. 1. címben maga mondja, — a római jog hármás felosztását akarja követni: personae, res et actiones. Ebből tehát az következne, hogy az első résznek kellene tartalmaznia a személyi jogot, a második résznek a dologi, a harmadik résznek pedig a perjogot. Ez azonban csak elvileg van így. A valóságban eltér ettől a felosztástól. Az első részben van személyi jog is, de van ezenkívül családi jog, birtokjog, öröklési jog és van házassági vagyonjog is. A második részben van perjog és végrehajtási jog (18—86. cím) és van jogforrástan is (1—17. cím). A harmadik részben beszél Werbőczy a státútum alkotási jogról (2. cím), a Magyarország területén hatályban levő partikuláris jogokról (3—4. cím), a homagiumról (5. cím), a megyei ispánok székeiről (6—7. cím) és a városi jogról (8—20. cím). Van ebben büntetőjog is (21—

24. cím), van jobbágyi jog is (25—31. cím), van perjog is (35. és 36. cím) és van szó arról is, hogy miképpen kell a megyei ispánoknak a gonosztevőket megbüntetniük (32. cím), miképpen kell a marhák és barmok által okozott károkat megtéríteni (33. cím), és hogy mi történjék az ellopott és táborban vagy táboron kívül talált lóval (34. cím). Helyesen mondja tehát Grosschmid, hogy a Hármaskönyvben „előrecsuzamlás ment végbe“.¹⁴⁾ A dologi jog, amelyet a második részben kellett volna Werbőczynek tárgyalnia, előrecsuzott az első részbe, a polgári perjog pedig, amelyet a harmadik részben kellett volna tárgyalnia, a második részbe.

De nem csak az „előrecsuzamlás“ szempontjából lehet a Hármaskönyv rendszerét kifogásolni, hanem egyéb szempontokból is. Így Werbőczy az egyes részekben belül sem viszi keresztül rendszerét; nem alkalmazza — mint Grosschmid írja — a „pedáns purizmus“ elveit, hanem „per associationem idearum“ fűzi bele az egyes részekbe az egyes jogintézményeket, amelyeknek egészen másutt volna a helyük. Ez különösen kitűnik az első résznél. Igaz, hogy éppen Grosschmidnek nem volna joga ezt Werbőczy szemére vetni, mert hiszen előadásában és írásában ő is mindég így járt el.

Werbőczy a Hármaskönyv első részében a magyar jog tárgyalását a személyi jogon kezdi és szól mindenekelőtt a személyek jogállásáról, mégpedig elsősorban a nemességről (2. cím). Azután beszél a nemesség eredetéről, négy fő kiváltságos jogáról (előzetes idézés, perbehívás és törvényes elmarasztalás nélkül nem tartóztathatók le, csak a törvényesen megkoronázott király hatalma alatt állanak, törvényes jogaikkal és minden jövedelmükkel szabadon élhetnek, *ius resistendi*) (9. cím, *primae nonus*), a pápa joghatóságáról, a főpapok és egyházi személyek hűségi kötelezettségéről és a nemesség szerzésének különböző módjairól (3—12. cím). Itt áttér a királyi adományrendszer tárgyalására, aminek az a magyarázata, hogy a királyi adomány a nemesség szerzésének főcíme (13—39. cím). A 40. címben már azon az alapon, hogy a királyi adományok elágazásairól kell szólnia, áttér az atyafiak közötti osztály tárgyalására (40—46. cím). A 47. címben újból az ősiségről kezd beszélni, mert ennek alapja a vérrokonok között végbe ment osztály (47—54.

¹⁴⁾ Grosschmid: op. cit. 621. 1.

cím). Az 51., 55. és 56. címekben áttér az apai hatalom tárgyalására, majd az 57. és 58. címekben fejtegeti, hogy az apa mennyiben van jogositva vagyónáról gyermekei kizárásával rendelkezni. Ez alkalmat szolgáltatott Werbőczynek arra, hogy az 59. címben visszatérjen az ösiség különböző kérdéseinek, a kir. jóváhagyás, az invalidatio, a szavatosság, a csere kérdéseinek fejtegetésére (59—*γj.* cikk). A 78. és 79. cikkekben az el-évülést tárgyalja, majd azon az alapon, hogy némelyek szerint a zálogos javakban és a határjárású ügyekben nincs helye el-évülésnek, a zálog-birtok (80—83. cím) és a határkérdések tárgyalására (84—87. cím). A 88. címtől kezdve a 110. címig a nők jogi helyzetét fejtegeti (hajadoni jog, res paraphernales, tiitbér, özvegyi jog, özvegyi öröklés, hitvestársi öröklés), miközben azon az alapon, hogy a hitbér mennyisége függ a férj rangjától, a 94. címben meghatározza az ország zászlócsait. A in. címtől a 132. címig a gyám és gondnoksági jogot tárgyalja, amit követnek a 133. és 134. címek a dolgok becsfijéről. A gyámságról és gondnokságról szóló részben szól Werbőczy a cselekvőképességről is. Érdekes, hogy a végrendeleteket több helyen említi, azoknak alakjaitól azonban nem emlékezik meg.

Werbőczynek tehát a jogász rendszer nem nagy erőssége. De valóban oly nagy hiba-e ez? Frank megállapítja, hogy „a rendszer hibáit pedig tűrni és elnézni könnyen lehet”.¹⁵⁾ Grosschmid pedig megjegyzi, hogy „tulajdonképpen a Hármaskönyv fényoldalai legalább is részben talán éppen e rendszerbeli fogyatékosagra vezetendők vissza”, „mert ha a Hármaskönyv s illetőleg annak szerzője elkezdte a fejét törni a beosztáson, szóval pedáns módon maga elé állítja a systemabeli kérdések nehézségeit és skrupulusait, alighanem ez a tartalomnak s különösen a tartalom élethűségének, elevenségének és gondolatgazdagságának a rovására vált volna.”¹⁶⁾

Habár Grosschmid felfogását egészen nem oszthatom, és a jogász rendszer hiányában a Hármaskönyv egyik, talán egyetlen fogyatékoságát látom, mégis azon az állásponton vagyok, hogy ez a fogyatékoság a Hármaskönyv értékéből nagyon keveset von le. Igaz, ebből a szempontból a Hármaskönyv sem

¹⁵⁾ Frank: Az osztó igazság törvénye magyarhonban. 1845. I. 69. I.

¹⁶⁾ Grosschmid: op. cit. 609. I.

tökéletes. De vajjon van-e igazán tökéletes emberi alkotás? Azt hiszem, egészen nyugodt lelkiismerettel megállapíthatjuk, hogy „sem keletkezése előtt, sem keletkezése után, egészen a hirtelen elmúlásáig, szerte a világon nem volt nála külön munká”.

Különben is nem szabad elfelejtenünk, hogy éppen a rendszer szempontjából Werbőczy sokkal nehezebb helyzetben volt, mint a mai jogi író. Ma könnyű megírni egy rendszeres magánjogi munkát, mert az írónak rendelkezésére állanak a német pandektajogtudomány részéről kidolgozott különböző rendszerek. Ha pedig ezeket nem helyesli, a latin vagy angolszász tudományos művek vagy a nagy külföldi kódexek rendszereit veheti alapul. Nem is kell önálló rendszert megalkotnia. Ott van a hármás római felosztáson alapuló rendszere a BGB-nek, amelyet kisebb-nagyobb eltérésekkel a legtöbb új kódex követett, és amely a magánjog anyagát 5 részre (általános rész, dologi, kötelmi, családi és öröklési jog) osztja fel. Werbőczy azonban teljesen új anyagot dolgozott fel, nem könyvekből másolt, hanem az életből vezette le alapelveit. Kidolgozott külföldi rendszerek sem álltak rendelkezésére. Werbőczy úttörő volt és mint úttörőnek meg lehet ezt a kis fogyatékoságát bocsájtani.¹⁷⁾

Hogy e rendszertani fogyatékoság mennyire kevésbé érintette a Hármaskönyv értékét, vagyis hogy mennyire nem tulajdonítottak annak nagy jelentőséget sem a kortársak, sem a később jövő nemzedékek, azt legjobban bizonyítja az, hogy Bodenarius, a Quadripartitum megalkotója is híven követte a Hármaskönyv rendszerét és az előbbi munka 389 címe közül csak 94 különbözik tőle.

II

Az előadottakból láttuk, hogy a Werbőczy és Hármaskönyv elleni támadások mint kártyavárak omlanak össze a komoly és elfogulatlan tudományos kritika előtt. Most lássuk, mi volt Werbőczy igazi érdeme, miben kell látni a Hármaskönyv igazi jelentőségét a magyar magánjog szempontjából?

A Hármaskönyv igazi jelentőségét a magyar magánjog szempontjából három vonatkozásban látom. Nagy, mondhatnám

¹⁷⁾ Így Grosschmid: loc. cit.

páratlan jelentősége van e műnek: 1.) jogtörténeti szempontból: *a magyar magánjog történeti kialakulása szempontjából*; 2.) tudománytörténeti szempontból: *a magyar magánjog tudományának történeti fejlődése szempontjából*; 3.) dogmatikai szempontból: *az élő tételes magyar magánjog szempontjából*.

A magyar magánjog történeti kialakulása szempontjából elsősorban abban látom a Hármaskönyv nagy értékét, amiben a mű célját a királyi approbatio megjelölte: *a Werbőczy idejében érvényben volt magyar szokásjog összegyűjtésében és kodifikálásában*. „Fideli nostro egregio magistro Stephanus de Werbőcz, judicis curiae nostrae protonotario, curam omnium ipsius regni nostri jurium, legum et consuetudinum, constitutionumque receptorum atque approbatarum, earum videlicet, quae in ipso regno nostro, et praesertim in aula nostra regia judicandis, et decidendis causis, ac sententiis ferendis, sequi, ac observari consuevissent, in unum colligendi, atque in titulos (ut fit) et capita distinguendi: ut ea postea nobis oblata, ac per ceteros magistros protonotarios, et sedis nostrae judiciarum juratos coassessores revisa, discussa, ac diligenter trutinata, in unum volumen redigerentur.“

Azzal, hogy Werbőczy az akkor élő szokásjogunkat kodifikálta, ötszáz év jogi munkájának eredményét tartotta fenn. Helyesen jegyzi meg Illés,¹⁸⁾ hogy a Hármaskönyv egész jogi fejlődésünk központjában áll. Nem véletlenül került az ezer évi történetünk közepébe: „mindez ami megelőzi, előkészület hozzá“. Werbőczy magánjogunkat rendszerbe foglalhatta, mert már érett volt arra. Az országos jognak három ága: a nemesi, a polgári és a jobbágyi jog már kialakult. Werbőczy tehát már ötszáz éves fejlődés gyümölcseit értékesíthette.

Azzal, hogy Werbőczy kodifikálta, írásba foglalta a korabeli magyar szokásjogot, *megóvta a magyar magánjog egységét, megakadályozta az országos jog szétesését apró partikuláris jogokra és így megakadályozta a római és a kánonjog recepcióját*.

Európa jogi térképe Werbőczy korában az apró helyi szokásjogok saktáblájának képét mutatja. Mióta a X. században a germán település nyomán kialakult új országokban a törzsszervezetet a hűbéri berendezkedés váltotta fel, a törzsi jog-

¹⁸⁾ Illés: Jogállam. 1907. VI. évf. 685. 1.

vidékek és így különösen a három frank jog (száli, ribuári, chamari), a sváb (alemann), a bajor, a burgundi, a nyugati gót, a longobard és a szász tartományi jogok, egyre kisebb szokásjogi területekre töredezték annak következtében, hogy a hűbér úr tartományában önállóan bíraskodott és így a tartomány szokásjogát is önálló alapokon fejlesztette tovább. Ugyanígy önálló alapokon fejlődtek a szabad városok jogai is. Heylesen jegyzi meg Szladits, hogy csak a „szélek“ mutattak ettől eltérő képet: Anglia, a skandináv országok, Magyarország és Kelet-Európa.¹⁹⁾ Hogy ez Magyarországon így volt, az Werbőczy érdeme.

Sokat vitatkoznak a jogtudósok azon, hogy mi volt a tulajdonképpeni főoka annak, hogy elsősorban a római jogot, de a kánonjogot is, értve ez alatt nem csupán a mai egyházjogot, hanem az egyház részéről alkotott jogszabályok összességét, a nyugati és főleg a középeurópai államok a XV. század végén és a XVI. században recipiálták, vagyis élő, kiegészítő, közönséges jogként (gemeines Recht) saját jogrendszerükbe bekebeleztek.

E tekintetben általában hivatkozni szoktak arra, hogy a római jog, Justinianus Corpus Juris Civilisének ismerete sohasem ment teljesen feledésbe, még a népvándorlás sötét századaiban sem. Így a római jog egyrészt több-kevesebb hatást gyakorolt a területi szokásjogok kialakulására, másrészt a keletrómai birodalomban, Bizáncban és Itáliának bizánci hatás alatt álló déli és középső részeiben mint élő jog fenn is maradt. Ezenkívül megakadályozták a római jog feledésbe merülését — tanítják — az itáliai egyetemek is. Így a páviai lombard jogászok után, akik a longobard jogot a X. és XI. századokban Lombardia nevű rendszeres jogkönyvben a római jogi emlékek felhasználásával dolgozták fel, az noo-ban megalakult bolognai egyetemen Irnerius vezetésével a glosszatorok iskolája (quatuor doctores: Martinus, Bulgarus, Hugó, Jacobus, továbbá Aso és Accursius (1182—1260.)), majd a XIII. és XIV. századokban a perugiai, páduai és páviai egyetemeken a posztglosszatorok vagy kommentátorok iskolája (Cinus, Bartolus, Baldus) rávetették magukat a római jog tanulmányozására és azt nagyszabású tudományos és gyakorlati rendszerré fejlesztették ki.

¹⁹⁾ Szladits: op. cit. 44. 1.

Mármost az új kor fordulóján a német tanult bírói osztály azokból a fiatal diákokból egészült ki, akik jogi tanulmányukat ezeken az itáliai egyetemeken végezték, a helyes jognak, a *ratio scriptanum* a római jogot tekintették és hazatérve, ahol nem találtak erőteljes nemzeti jogra, ezt alkalmazták. Ez volt az uralkodó felfogás szerint a római jog recepciójának első főoka.

A második főoka — az uralkodó elmélet szerint — a római jog recepciójának a német-római császárságnak abban a felfogásában volt keresendő, hogy a császár a római császár utóda, a római jog tehát a császár joga. Ezzel magyarázzák, hogy a XV. század végén megalakult birodalmi törvényszék, a Reichskammergericht V. Károly császártól azt az utasítást kapta, hogy a „birodalom joga“ szerint ítéljen mindenütt, ahol nincs más elismert jogrendszer.

A római joggal együtt recipiálták a kánonjogot is, amit az uralkodó felfogás az Egyház nagy befolyására vezet vissza a középkorban, és a longobard hűbéri jogot, amelyet a glosszatorok „*libri feudorum*“ néven illesztettek a *Corpus Juris Civilis*hez.

Ezt az uralkodó felfogást a magam részéről nem egészen oszthatom. Kétségtelen, hogy a római jog fennmaradásában az itáliai egyetemeknek nagy szerepük volt. Kétségtelen az is, hogy az a körülmény, hogy a német diákok itáliai egyetemeken tanultak, és hogy a német-római császárság magát a római birodalom utódjának tekintette, hozzájárultak — bár nem olyan mértékben, ahogy gondolják — a római jog elterjedéséhez. De a római jog recepciója nem ezeknek a tényezőknek hatásaképpen következett be. Ha ezek lettek volna a főokai a recepciónak, akkor mért nem következett az be Magyarországon, ahol a jogászok és a bírák szintén itáliai egyetemeken tanultak és szintén ismerték és csodálták a római jogot? És miért nem következett be a keleti szláv népeknél, amelyek Bizánc befolyása alatt állottak? Bizánc is pedig, mint a német-római császárság, szintén a római birodalom utódjának tekintette magát.

Nem oszthatom az egyházi és longobard hűbéri jog recepciójára vonatkozó uralkodó felfogást sem. Ezeknek a jogoknak formális recepciója oly értelemben, mint a római jogé, sehol, még Németországban sem, következett be. A kánonjog inkább csak befolyásolta a keresztény államok jogfejlődését. Így különö-

sen a családi jog egyes intézményein: a házasság megkötésén és felbontásán, a törvényes származáson és a törvényesítésen, továbbá a birtokjog egyes intézményein: a jogbirtok fogalmának általánosításán, a birtokvédelem hatályosításán, végül a bona fides fokozott hangsúlyozásán, különösen az elbirtoklás és elévülés, valamint a szerződési jog körében, a gazdasági egyensúly (aequalitas dati et accepti) követelményének aláhúzásán és így a laesio enormis elvének kiszélesítésén, a kamatszedeési és uzsoratilalom közvetett hatásaképpen a váltó és a betéti társaság kialakulásán és a végrendelkezési jogon érezhető a kánonjog hatása.

A római jog recepciójának — nézetem szerint — két főoka volt: i.) a jog feldaraboltsága apró hézagos helyi szokásokra, 2.) oly erős központi hatalom hiánya, amely képes lett volna a hűbérurak önálló bíraskodását korlátok közé szorítani, és egy általános kiegészítő jogrendszer, egy országos szokásjog kialakulását előmozdítani és biztosítani. Ahol nem volt meg, a jog feldaraboltsága vagy ahol volt egy erős központi hatalom, ott a római jog recepciója nem következett be. Ezért nem következett be úgy, mint Németországban, Észak-Franciaországban, ahol a Bourbonok alatt erős központi hatalom alakult és a királyi rendeletek (ordonnances) egységet tudtak hozni a coutume-ök egyvelegébe. És ezért nem következett be a keleti szláv, az északi skandináv országokban, Spanyolországban, Angliában és Magyarországon sem, mert ott sikerült megakadályozni a túlságos partikularizmust. Hogy ez Magyarországon sikerült, az nem a központi hatalomnak az érdeme volt, mert Mátyás király halála óta ez a hatalom mind többet vesztett erejéből, hanem egyesegyedül Werbőczy érdeme volt. Igaza van Bodenariusnak, ha Werbőczy nem kodifikálta volna a magyar jogot, egységes magánjog 'Magyarországon a mohácsi vész után, amikor az ország három részre szakadt, többé nem fejlődhetett volna ki. Werbőczy azzal, hogy a római jog recepcióját megakadályozta, egyúttal megőrizte a „magyar jog fejlődésében működő“ földrajzi, néprajzi, gazdasági, politikai és szellemi tényezők működésének eredményeit, vagyis egyszóval a magyar jog nemzeti egyéniségét.

Werbőczy érdeme azonban — véleményem szerint — nem csak a római jog recepciójának és a partikularizmus megakadályozásában, tehát a magyar jog fennmaradásának biztosítá-

sában volt, hanem ennél sokkal többen, abban, hogy *biztosította nemcsak a magyar fog, hanem az egész magyar nemzet fennmaradását is*. Majláth György országbíró a Tripartitum felett gyászbeszédet tartva, az Országbírói Értekezleten megállapította: „Hogy a maroknyi magyar népfaj annyi sok elleneséges elem között is ezer évig fennmaradhatott, ennek titka a SZÍVÓS erély és ildomosság azon ritka vegyületében állott, melynél fogva egyrészt törvényes jogaihoz állhatatosan ragaszkodott, másrészt pedig, hogy előforduló esetekben a körülményekkel megalkudni is tudott“. „Hazánk fennállása — írja Grosschmid — a Hármaskönyvön alapszik; a munka egyike azon eszközöknek, melyeket mintegy a gondviselés küldött az országnak, hogy a nehéz idők és századok súlyával szemben a belső felozlástól és megsemmisüléstől megóvja.“²⁰⁾

Jogtörténeti szempontból külföldön is csak egy nagy jogász felentősége hasonlítható össze Werbőczy jelentőségével és ez a jogász az angol Bracton volt. Bracton nagy műve: *De legibus et consuetudinibus Angliæ* (The laws and customs of England) párja a Tripartitumnak. Ő is kodifikálta, összefoglalta a XIII. század folyamán az akkor élő angol jogot. Ő is megakadályozta művével a jog túlságos felaprózódását. Ő is megakadályozta Angliában a római jog recepcióját. Holdsworth „History of English law“ című nagyszabású munkájában kifejezetten arra az álláspontra helyezkedik, hogy az angol nép a recepció elmaradását elsősorban Bractonnak köszönheti. Kár, hogy ezt a hasonlatosságot Werbőczy és Bracton között eddig senki sem vette nálunk észre, aminek talán az az oka, hogy jogtudósaink legnagyobb része eddig figyelmét csak a német jogtudomány felé fordította, az angol jog fejlődése nem is érdekelte, de nem is értette azt meg. Pedig ha van jogfejlődés, amely a magyar jog fejlődéséhez hasonlít, az az angol jog fejlődése! Nincs adat rá, hogy Werbőczy Bracton munkáját ismerte volna. Bár az egyáltalában nincs kizárva. Ebből a szempontból nagy feladat vár még a jogtörténészekre. Érdemes volna a Hármaskönyvet alaposan összevetni Bracton művével, talán akkor ki lehetne mutatni a két mű közötti összefüggést. De ha nem is ismerte, ő is, mint Bracton megérezte a kor szavát, megérezte, hogy ha nem gyűjti össze a magyar szokásjog szabá-

²⁰⁾ Grosschmid: op. cit. 568. 1.

lyait, közel áll a veszély, hogy a magyar, jogot elnyelje egy; külföldi jogrendszer, amely nem eredt a magyar néplélek mélységeiből és így sohasem jutathatja kifejezésre azokat a népi,, faji sajátosságokat, amelyek a magyar népet a többi néptől megkülönböztették. Werbőczy és Bracton, ez a két szellemóriás, egymástól különállva ugyanazt a feladatot végezték el, ugyanaz, az érdemük, ugyanaz a jelentőségük, ugyanaz nagyságuknak az oka. Sőt talán *Werbőczy nagysága még felette áll Bracton nagyságának*. Angliát nem fenyegette a török veszély, Anglia, területe nem szakadt három részre, az angol népnek nem kellett küzdenie a fennmaradásért, mint ahogy Werbőczy magyar népének kellett évszázadokon át küzdenie. *Bracton csak az angol jogot mentette meg a római jogtól, Werbőczy a magyar jogon kívül megmentette a magyar nemzetet is az elpusztulástól.*

III.

Werbőczy jelentősége páratlan a magyar magánjog tudományának története szempontjából is.

Helyesen mutatott rá Illés, hogy a Hármaskönyv kiindulópontja magánjogi irodalmunknak is.²¹⁾ Werbőczy nemcsak lehetővé tette jogunk tudományos művelését, hanem ő vezette azt be. A Hármaskönyv az első nagyjelentőségű tudományos munka magánjogi irodalmunkban. Tehát nemcsak kodifikációs munkát, hanem elméleti jelentőségű, tudományos mű. Werbőczy előtt a Kovachichok kutatásai révén csak egy kis értekezésről tudunk, amely az elévülésről szólt, és amelyet, sajnos, nem ismerünk.

Hogy a Hármaskönyv elméleti tudományos munka, az — mint fentebb már rámutattam — kitűnik nemcsak abból, hogy a magyar jog történeti kialakulását is vizsgálja, és hogy az egyes kérdésekkel kapcsolatban fennálló különböző véleményekkel szemben tudományos érvekre támaszkodva állást foglal, hanem elsősorban abból, hogy *Werbőczy nem elégszik meg a fennálló tételes jogszabályok feldolgozásával, hanem tisztában van azzal, hogy a merőben tételes jogtudomány contradictio in adjecto, hogy a jog megismerésének a tételes jog körén felülemelkedő, metajurisztikus előfeltevésekből kell kiindulnia*

²¹⁾ Illés: op. cit. 686. 1.

Werbőczy nemcsak ismerteti az ő korában életben volt tételes jogot, hanem azt jogfilozófiai alapra helyezi, egyetemes világ-Képbe illeszti be, kapcsolatba hozza az általános emberi igazságokkal.

A Hármaskönyv és különösen annak Prológusa, nemcsak tételes jogi, hanem jogfilozófiai munka is. A Hármaskönyv világnézeti alapon áll. Ebben látom én Werbőczynek mint jogtudósnak nagyságát. Werbőczy megérezte azt — amiről én is meg vagyok győződve — hogy a tételes jog sem művelhető másképen, mint jogfilozófiai alapon, világnézeti síkon, beleillesztve egy határozott világnézeti képbe. „Ein Jurist, der nichts mehr, denn ein Jurist ist, ist ein arm Ding“ — mondja Luther. „Jurisprudencia est divinarum ac humanarum rerum notitia^u. A történeti iskola, az „unphilosophises Zeitalter“ jogtudománya megtanított bennünket arra, hogy a jogtudomány, ha a világnézeti síkból kiemeljük, sekélyes relativizmussá, üres formalizmussá lesz.

Mi volt az a világnézet, amelyen a Hármaskönyv alapszik?

Ruber József Werbőczy gondolatvilágáról írott kitűnő tanulmányában helyesen mutat rá arra, hogy Werbőczy gondolatvilágát az a tény határozza meg, hogy a középkor és az újkor határmezsgyéjén élt.²²⁾ Ez a magyarázata annak, hogy *jogszemléletében találunk középkori, azaz skolasztikus, keresztény és univerzalisztikus elemeket és találunk újkori, azaz humanisztikus, profán és individualisztikus elemeket is. Werbőczy a két világfelfogás között fennálló ellentéteket igyekezett áthidalni, főtörekvése arra irányult, hogy a középkor és az újkor jogszemléletét egy magasabb szintézisbe foglalja össze.*

Werbőczy világnézetének az alapja a középkor világnézete, amelyet Szent Ágoston, aquinóit Szent Tamás és Chrysostomus a görög filozófia és főleg Aristoteles befolyása alatt épített ki⁷ és amelynek a Péter szikláján épült egyetemes egyház adott tekintélyt. Ez a világnézet a tekintély elvén nyugodott, theocentriféül^t és univerzális jellegű volt, s jogszemléletében a jogot az istenség fogalmára vezette vissza. E szerint a világfelfogás szerint a *lex aeterna*, amely nem más, mint a világot kormányzó isteni ész, a *ratio divinae sapientiae*, áll szemben egyrészt a *lex-naturalíssal*, amely az észnek megfelelő©- emberi magatartást szabja meg, és amely a *lex aeternával* nem állhat ellentétben,

²²⁾ Így Ruber: Werbőczy gondolatvilága. Minerva. 1923. évf. 103. 1.

másrészt a lex humanaval, amely a külső kényszer alkalmazásával tartja vissza a rossztól azokat, akik önmaguktól, nem tartózkodnának tőle.²³⁾

Az emberi törvény azonban csak akkor köti lelkiismeretünket, ha igazságos.²⁴⁾ A földi állam is alá van vetve az ember túlvilági üdvét szolgáló egyháznak.

Werbőczy világnézetének azonban csak az alapja a középkor univerzális theizmusa. A középkor vége felé már kezdett utat törni magának az a felfogás, amely a világi hatalmat függetlennek tartja az egyházi hatalomtól, és így a jogfilozófiai és politikai gondolkodásnak elváltását készíti elő a teológiától. Ebből a felfogásból, amelynek Marsilius Patavinus, Nicolaus Cusanus és Occam az előfutárjai, és amely Dantén, Duboisn, a tyrannomachokon vagy monarchomachokon (Buchanan, Június Brutus, Althusius János), Morus Tamáson, Machivellin és Bodinen át a XVIII. század természetjogi iskoláig és a francia forradalomig egyenes vonalban halad, Werbőczy már sokat vesz át. Ez az újkori világnézet individualisztikus jellegű, a társadalmi szerződés és a népszuverenitás gondolatán alapszik, a jogot már nem az istenség gondolatára alapítja, hanem az ordo naturálisra.

A középkor jogszemlélete jut kifejezésre Werbőczynek abban a megállapításában, hogy az emberi törvénynek csak addig van ereje, amíg az istenitől nem különbözik (Prol. 6. c. §. 5.), az emberi törvénynek az isteni törvényből kell erednie (§. 7.), az emberi törvény Isten ajándéka (§. 4.). De már az újkori felfogás csillámuk át Werbőczy ama tételén, hogy a törvényt ember találta ki (ibid). Hogy ki, azt nem tudjuk. Egyesek szerint Mózes, mások szerint Cecrops, Solon, Phoroneus, Minős, Rhadamantus, Lycurgos, Trismegistus, Zoroaszter.

Ugyanúgy a középkor világnézetéből meríti Werbőczy az *igazságosság* fogalmának meghatározását, amely Aristoteles definícióján alapszik és azonos az Ulpianustól az Institutiók I. könyve 1. címének 1. mondatában felvett meghatározással: *Justitia est constans et perpetua voluntas, jus suum unicuique tribuens.*²⁵⁾

²³⁾ Ruber: op. cit. 105. 1.

²⁴⁾ Summa Theologica. I. II. qu. 93. és 95.

²⁵⁾ ibid. qu. 96. a. 4.

Az igazságosság kétféle: természeti és törvényi. Az előbbi az az állandó és örökké tartó akarat, amely mindenkinek a maga jogát megadja, az utóbbi a törvény amely gyakran változik.

Ugyanígy a középkori jogelméletnek felel meg a *jog fogalmának meghatározása* is, amely Werbőczynél nem formális, hanem materiális elemeken épül fel. A jog nem hatalmi szó, hanem a jogszeme szolgálatában álló normarendszer, amelynek alapja az igazságosság. Az igazságosság erény, a jog ennek az erénynek a végrehajtója. A jog a törvényes parancsolatok gyűjteménye, amelyek bennünket a jónak és az igazságosnak követésére, vagyis hasznosságra, méltányosságra vagy az igazságot jelző valóságra szorítanak (Prol. 2. c. §. 2). A jog kétféle: közjog és magánjog. Az utóbbi viszont, amely „az egyes emberek hasznára néz”, háromféle: természetjog, nemzetek joga és polgári jog (ibid. §. 3.).

A *természetjogot* is a középkori felfogással egyezően fogja fel Werbőczy. Ez egyrészt „minden nemzettel közös, azért, mivel mindenütt természeti ösztönnél fogva és nem valamely rendelésnél fogva áll fenn, amelyre a természet tanít és tanított meg minden állatot” (ibid. §. 4.), másrészt „azonos azzal, ami Mózes törvényében és az evangéliumban van megírva” (ibid. §. 5-). Ez más szóval azt jelenti, hogy Werbőczy a középkori felfogással egyezően azonosítja a *lex aeternat* a *lex Deivel*, vagyis krisztianizálja a természetjogot.

Végül a középkor szellemvilága jut kifejezésre Werbőczynek a *törvényről* és az *államról* adott meghatározásában is. A törvény — szerinte — az a végzés, amely a tisztességet parancsolja és az ellenkezőt, a tisztességtelent tiltja (6. c. §. 2.). Az állam tekintélyét sem ismeri el feltétlenül, hanem csak annyiban, amennyiben honorálja a keresztyén erkölcs követelményeit. Ennek az a magyarázata, hogy habár a középkor a tekintély kora, az államban megszervezett legerősebb fizikai hatalom előtt nem hajlott meg feltétlenül, és igazságosság nélkül az államot csak szervezett erőszaknak tartotta, amelynek erkölcsi jelentősége nem nagyobb egy nagy rablóbanda (*grandé latrocinium*) jelentőségénél.

Az első pont, ahol Werbőczy a középkori jogszemlélettől már elhajlik, nézetem szerint a *szokásjogról* és annak jelentőségéről vallott felfogása. Irodalmunk s Ruber is középkori sajátosságot lát abban, hogy a szokásjognak Werbőczy a jog

egyéb nyilvánulási formáival szemben nagyobb jelentőséget tulajdonít. Ebben íróink felfogását nem követhetem. Werbőczynek a szokásjogról a Prológus 10—12. címében kifejtett elmélete, amelyet a Prológus legértékesebb és “legeredetibb részének tartok, már az újkor bélyegét viseli magán. Különösen kifejezésre jut ez abban, hogy a szokásjog kötelező erejét a consensus populi-ra vezeti vissza, és hogy nem követeli meg az ismételt cselekvést a szokás megállapításához (Prol. 10. c.' §. 7.). A szokás Werbőczy szerint a legerősebb jogforrás, nemcsak törvényt magyarázó, hanem törvényt pótló és törvénytrontó ereje is van (12. a), érvényességének alapja nem a törvény kifejezett vagy hallgatólagos elismerése, hanem megfordítva, a törvény jogforrási ereje nyugszik a szokásjogon. Talán nem tévedek ha a consensus populi követelményében a társadalmi szerződés gondolatának és a népfelség elvének csíráját vélem felfedezni.

A másik pont, ahol szintén az ébredező újkor jogszemléletének felcsillanását vélem Werbőczyben feltalálni, a *fejedelmi hatalom átruházott természetéről* vallott felfogása. A királyi hatalmat Werbőczy éppúgy, mint minden hatalmat, a néptől származtatja, s bár a nép fogalmát a nemességre korlátozza (4. c.); e tanításában mégis a népfelség elvének válik első harcosává és a szent korona speciálisan magyar tanának megalapozójává (3. c. §. 6.).

IV.

Werbőczynek és Hármaskönyvének nem csak a magyar magánjog történeti fejlődésének szempontjából és nem is csupán a magánjogtudomány fejlődésének szempontjából van jelentősége, hanem nagy jelentősége van *a mai tételes magyar magánjog szempontjából is.*

Grosschmid legutolsó klasszikus művében, amelyben párhuzamot von Werbőczy és az angol jog között, szomorúan állapítja meg, hogy „árok, árok, de mély árok“ választja el a Hármaskönyvet a 48-at követő idők nemzedéke és mai magánjogunk között.²⁶⁾ S valóban megállapítható, hogy a *Hármaskönyv joga sokkal közelebb áll a mai angol joghoz, mint a mai magyar joghoz.* Ennek oka az, hogy a mai angol jog is

²⁶⁾ Grosschmid: Werbőczy és az angol jog. 1928. 430. 1.

megtartotta sok tekintetben rendi alapjait, rendi jellegű intézményeit, és hogy Angliában a nemzeti gyökerű, középkori hűbéri jogrendszer a polgári jogegyenlőségen, a pénz és hitelgazdaság és a szabad forgalom alapelvein alapuló modern jogrendbe nem — mint nálunk vagy általában a kontinensen — a jogfejlődés folytonosságának a megtörésével ment át, hanem megszakítatlan, egyenes vonalban fejlődött és a hűbéri rendszer formáinak megőrzésével alkalmazkodott az új társadalmi és gazdasági élet kívánalmaihoz.

Valóban meglepő a hasonlóság a mai angol jog és a Hármas-könyv joga között, mégpedig különösen az ingatlanjog és az öröklési jog terén. Elég etekintetben utalni a zálogvisszaváltási perekre (action to redeem, action for redemption, redemption suit), amelyek mind a régi magyar, mind a mai angol jogban feltalálhatók; a zálogos telek ingó minőségére; a „pignus sápit“, a záloghoz hozzárokonítás elvének érvényesülésére; az ingó és ingatlan öröklés közötti elkülönülésre az angol jog és Werbőczy szerint, ami azonban mégis kevésbé volt merev a régi magyar, mint a mai angol jogban; a haereditas fogalmára, amely mind Werbőczynél, mind a mai angol jogban, nem az örökhagyó jogainak és kötelezettségeinek összeségét, hanem csupán az ingatlan vagyont foglalja magában; a „levágott jogosultság“ (limitation, remainder after an estate tail) fogalmára, amely az átruházó kezéből az átvevőnek magvaszakadásiglan (usque ad defectum seminis) kibocsátott jószágot (jogosultságot, tulajdonjogot) jelenti; a „Base Fee“ (alacsony hűbér) intézményére; az „örököst jelölő kitételek“ nélkül való tulaj donátruházására; a vallólevelek stilbeli jellegére; a Szentkorona és az angol korona főtulajdonjogára; a kreativitási szövedékre az angol jogelméletben; (hogy minden birtoklási jogkör, kivéve a koronáét valamely szélesebb jogkörből [superior estate] van kihatva s „ezzel creálva“ [created on of it], vagyis minden ember tulajdonát egy felsőbbnek kezéből bírja); Grosschmid klasszikus fejtegetéseire az „örökségek örökségéről“, a testi és tetetlen örökségről, az örökségesített (ingatlanosított) ingókról a régi magyar és az angol jogban, a domínium possessoriumról és a domínium successoriumról, a lénytani és a spekulatív birtokjogi rendszerről, a literae adquisitionalesről, a limitatorról és az inscriptióról, stb.

Annak, hogy Werbőczy és a mai jog között oly mély szakadék van, az a magyarázata, hogy az 1848. évi törvényhozás

teljesen lerombolta régi jogunk három nagy alapintézményét: az adomány rendszert, az ősiségét (1848. XV. te.) és az úrbériséget (1848. IX.), és ahelyett, hogy a jogfolytonosság szellemében fokozatosan átalakította volna a régi jogrendszerünket modern jogrendszerre, tabula rasat csinált. Ez sem lett volna baj, ha törvényhozásunknak idje lett volna a romok helyébe az új jogrendszer épületét megépíteni. Ha ezt megengedte volna a sors, ezt az új épületet nyilván nemzeti alapokon, a régi hazai jog nemes anyagának felhasználásával alkotta volna meg. Az 1848. XV. te. valóban utasította is a minisztériumot, hogy új polgári törvénykönyvet dolgozzon ki és terjessze azt a legközelebbi országgyűlés elé. Sajnos, azonban a magyar nép tragikus sorsa itt is érezette hatását. Törvényhozásunk hamarabb végezte el a lebontást, semmint az építéshez hozzáfoghatott volna. A lebontás következtében előállott légüres térbe benyomult az osztrák jogrendszer, és az abszolutizmus kora alatt az annyira begyökerezett egész jogéletünkbe, hogy a régi alapokon jogrendszerünket továbbépíteni többé nem volt lehetséges.

Nem eléggé sajnálható, hogy új jogrendszerünk régi, nemzeti alapokon nyugvó jogrendszerünkötől így elszakadt. Ilyen éles szakítás a régi joggal sehol másutt nem következett be. Nem is beszélve az angolszász és a skandináv államokról, ahol ilyen szakítás egyáltalában nem következett be, nem volt oly erős a szakítás a román népeknél sem, ahol az átalakulás forradalmi úton ment végbe. Így a Code civil például nagy mértékben támaszkodik az észak francia coutume-ökre, különösen Paris és Orleans szokásjogi intézményeire, úgyhogy a francia törvényhozás ma több germán elemet és kevesebb római jogi elemet tartalmaz, mint a német jog. A németalföldi ptk. is, mely szintén a román jogcsaládhoz tartozik, bár 1809—1810-ben. ott is erőszakkal a Code civilt léptették életbe, sok vonatkozásban viszszatért a germán és római jogi elemekből álló régi roman-dutch law-hoz. Ez áll a spanyol jogra is, amely ugyan szintén a Code civil befolyása alá került, azonban a régi szokásjogokból, a fuero-kból számos elemet megőrzött, sőt odáig ment, hogy az 1889. évi ptk. a fuero jogát mint partikuláris jogokat nem is szüntette meg, hanem úgy rendelkezett, hogy a ptk. külön függelékeként tétessenek közzé a fuero törvények mindazon szabályai, amelyek végleg érvényben maradnak. Még Oroszországban és a szláv népeknél sincs oly mély árok a múlt és a jelen között,

mint nálunk, és az orosz „Szvod Zakonov“ is közelebb áll a régi szláv törzsi jogokhoz, mint a mai magyar jog Werbőczyhez. Talán a jogi műveltségben elmaradt balkáni és néhány ázsiai államon kívül egyedül a kongresszusi Lengyelország jogfejlődése hasonlítható legjobban Magyarország jogfejlődéséhez, mert ott is a Code civilen alapuló modern jog és a régi jog között alig van kapcsolat. Ezenkívül hasonlít még a magyar jogfejlődéshez a török fejlődés is, mert az 1869—76-ban készült „medzselle jahkam“ helyébe a török köztársaság 1926-ban egyszerűen átültette a két svájci kódexet.

Sajnos, alig tudott valamit megmenteni a régi magyar jogból az 1861. évi Országbírói Értekezlet is. Emiatt az Országbírói Értekezletet és a kiegyezést megelőző korszak jogászait a későbbi jogtudósok szigorú bírálatban részesítették. Pedig ritkán volt bírálat olyan igazságtalan, mint ezeknek a jogtudósoknak a bírálata! Az Országbírói Értekezlet mindent elkövetett régi jogintézményeinknek a lehetőségéhez képest megmentése érdekében s ez volt a törekvése a kiegyezési korszak jogászainak is. *Akik ezt megakadályozták, akiket ezért a felelősség terheli, azok kizárólag a gazdasági köreink voltak.* Ezek a gazdasági körök már az októberi diploma kibocsátásakor (1860.) hangsúlyozták a teljes szakítás szükségességét régi jogunkkal. Ezek a körök az Országbírói értekezlet munkájával, a jogfolytonosság elvi helyreállításával nem voltak megelégedve. Nézetük szerint az általános polgári törvénykönyv, az osztrák váltójog és különösen a büntetőtörvény, amelyet félretettek, a gazdasági élet feltételeinek jobban megfelelt, mint a magyar törvénytár, a magyar váltótörvény és a szokásbeli büntetőtörvény. „Habár a magyar fajnak sokszor szemére lobbantott öntúlbecsülést figyelembe vesszük is — írja a pest-budai kamara — mégis azon nagyszámú kitűnő és józan férfiakról, kik törvénykezésünk újrászervezésénél közreműködtek, föl sem tehetjük, hogv ők a magyar törvényeket általában jobb és időhöz mértebbnek tartották, mint az osztrák kormány által octroiáltakat; nekik a közvélemény által reájok hatott nyomásnak engedniök kellett; mert arról volt szó: az elvesztett jogtért visszanyerni s onnét mindent kiirtani, mely azon gyanút ébreszthetné, hogy annak magja nem alkotmányos hatalom közvetkeztében s nem magyar kéz által ültetett.“

„A corpus iuris iránti legőszintébb kegyeletünk mellett — folytatja a kamara — meg kell vallanunk: hogv az a mai fogai-

mákat egyáltalában nem elégti ki s a máj jogviszonyoknak meg nem felel. Kis városaink egyikének bírása irányában teli vagyunk csodálkozással, kinek 35 évi hivataloskodása alatt egyetlen eset sem fordult elő, melyben ő magának a corpus iurisból tanácsot) ne tudott volna kérni... de gyanúnk van reá, hogy felei patriarkális együgyüségé mellett a józan ész is elegendő volt arra, hogy a bíróság elé vitt pereket elintézhesse. A corpus iurisnak eltekintve államjogi tartalmától, alkotmány-levelünkéből (magna charta), a pragmatica sanctiotól s mind, ami ezzel kapcsolatban van s melyekhez minden magyar rendületlenül ragaszkodik, megbecsülhetetlen történelmi értéke van mindazokra nézve, kik társadalmi álláspontunk s műveltségi fokozatunk fejleményei tanával foglalkoznak, de a magánjogi határozatok az újabb idők kívánalmainak semmi tekintetben sem felelnek meg többé s mai nap egy művelt állampolgár mást követel... Követel magánjoga védelmére egy határozott s bizonyos rendszer által képletezett törvényt, követeli a törvénynek lelkiismeretes alkalmazását s a bírói ítéletek gyors foganosítását... követeli, hogy a bíró tevékenysége elutasíthatatlan szabályokhoz kötéssék ... egy általános emberiségi méretekhez illő büntetőjogot...²⁷⁾

Hogy a kiegyezési korszak jogászait mennyire nem terheli a felelősség azért, hogy jogunk ennyire elszakadt történelmi gyökereitől, arra nézve a legjobb bizonyíték az, hogy mikor Hódossy Imre az 1871. évi jogászgyűlésen azt javasolta, hogy vegyük át az egész optk-t, javaslata mellett mindössze egy szavazatot kapott.

Mai tételes magánjogunk és Werbőczy Hármaskönyve között tehát „mély árok“ tátong. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ez az árok tökéletesen elszakította egymástól a két jogrendszert. A Hármaskönyvnek mai tételes jogunk szempontjából is van jelentősége. Ebből a szempontból a Hármaskönyv szabályait három csoportra oszthatjuk: 1. *Vannak oly szabályai, amelyek ma már teljesen elvesztették jelentőségüket és csupán történelmi értékük van.* 2. *Vannak szabályai, amelyek genetikai, eredetszerű előzményei egyes mai jogintézményeinknek.* 3. *Vannak végül olyan tételei is, amelyek ma is hatályban vannak.*²⁸⁾

²⁷⁾ Pest-budai kamara. 1860—62. 311. 324. 1.

²⁸⁾ 1. erre vonatkozólag Grossschmid klasszikus fejtegetéseit. Jogszálytan. 633 és köv. 1.

Ad. I.

A Hármaskönyv legtöbb szabálya az első csoportba tartozik. Ide tartoznak a nemesség előjogaival kapcsolatban álló szabályok, az önjoguságra és a cselekvési képességre vonatkozó legtöbb személyi jogi szabály, az apai hatalomra és a gyámságra vonatkozó legtöbb családi jogi szabály, az adományrendszer és az úrbériség szabályozása, az ősi vagyon elidegeníthetlenségével kapcsolatos szabályok, az egész régi törvénykezési eljárásunk, stb.

A Hármaskönyvnek ezek a már hatályban nem levő szabályai sem vesztették el egészen mai jogunk szempontjából jelentőségüket. Ezek a szabályok is tanúságot tesznek jogalkotásunk szelleméről és így mai jogszabályaink magyarázatánál figyelembe kell azokat vennünk. Mert igaz ugyan, hogy régi és mai jogunk közt igen mély szakadék tátong, a *régi magyar jogot és az újat mégis lehetőleg egységesnek kell tekintenünk* s abból kell kiindulnunk, hogy a régi, ma már hatályban nem levő jogintézményeinkben megnyilatkozó szellem, amennyiben a változott viszonyok megengedik, ma is irányadó. Így pl. a II. r. 9. és 10. címeiben a Hármaskönyv felállította azt a jogelvet, hogy a királyi privilégium szerzett magánjogokat nem érinthet. Ebben kifejezésre jutott a magyar törvényhozónak az a felfogása, hogy „a közhatalomnak bár jogos, de egyesek megszerzett jogaira káros intézkedései esetében... egyéb előfeltételek fennforgása mellett a károsultnak kártalanítás jár vagy járhat akkor is, ha a törvény erről különösképpen nem rendelkezett.”²⁹⁾

Werbőczy Hármaskönyve nem a szülői, hanem a családfői, patriarkális hatalom alapján szervezi a családot, amely a fiági szervezeten (agnatio) nyugszik (I. r. 118. c). Az apai hatalom a Hármaskönyvben közelebb áll az apa érdekében fennálló római patria potestashoz, mint a gyermek érdekében fennálló germán mundiumhoz, mert bár az elidegenítés és az élet-halál jogát a Hármaskönyv már nem ismeri el, az apát mégis feljogosítja arra, hogy fiát vétke szerint fenyíthesse, szabadságától megfossza és túszul is adhassa (51. c. 5. és 8. §.). Vagyoni tekintetben viszont az apai hatalom a Hármaskönyv szerint abban nyilvánul, hogy a fiú a közös ősi javokról nem rendelkezhetik, még azokban a

²⁹⁾ Grosschmid: op. cit. 707. 1.

szükségesetekben sem, melyekben az apa azokat elidegenítheti. Sőt az apai ingókról sem rendelkezhetik, halál esetére sem, kivéve mégis a peculium castrenset és quasi castrenset (I. r. 51. c. 9. §.).

Az önjogoság feltételei és fokozatai is másképpen voltak szabályozva régi jogunkban, mint most. A törvényes kort a gyermek a 12. évvel érte el. Ez annyit jelentett, hogy ettől kezdve perbeli fél lehetett, ügyvédet vallhatott, tehát a jogi forgalomban részt vehetett. A leány a 14., a fiú a 16. évvel záloggal biztosított adósságot is vállalhatott, és a leány a 14., a fiú a 18. évvel ingóiról is rendelkezhetett. A leány 16. éves korában a fiú 24. éves korában lett teljes korúvá és ettől kezdve rendelkezhetett ingatlanairól is (I. r. 111. c.). A kiskorúak ingatlan bevallásaikat teljes koruk eléréséig meggondolatlanság címén visszavonhatták (I. r. 128. c.).

A teljes kor azonban nem tett önjogúvá. Viszont önjogúvá lehetett válni a teljes kor elérése előtt is. A nő mint hajadon férjhezmenéséig korára való tekintet nélkül apai vagy gyámi hatalom alatt állott (I. r. 29., 91., 92., 112. c. 1. §.), férjhezmenése után pedig bizonyos tekintetben a férj hatalma alá került. A fiú is, amíg akár büntetésképpen, akár az apa beleegyezésével kötött házasság folytán (I. r. 51. c. 1. §., 54. c. 1. §.) az osztályt meg nem ejtették, apai hatalom alatt maradt, sőt nemcsak ő, hanem a nem emancipált fiú gyermekei is (I. r. 51. c. §. 2.). Az önjogoság feltétele tehát nem a kor, hanem a családfői emancipáció (osztály vagy férjhezadás) volt.

A törvényes korú fiút atyja már bizonyos vétségi esetekben osztályra kényszeríthette a családi köztulajdont képező (ingatlan) javakban (I. r. 52. a), és megfordítva bizonyos esetekben ő is vétkes atyját (I. r. 53. c.).

Gyámot halála esetére az apa szintén csak nem törvényes korú fiának rendelhetett (I. r. 56. c. 1. §.) *s gyámságot, kivéve a nőket, általában csak a nem törvényes korúak felett lehetett gyakorolni* (I. r. 113. c, 114. c, 115. c. 5., 6. §. kivétel a 112. c. 2. §.). *A törvényes korúak teljes korúig csak gondnokság alatt állhattak* (I. r. 124. c. 2. és 3. §.), de ezek is csak abban az esetben, ha ezt a törvényes korú kiskorú maga nem ellenezte. A gyámság egyébként az öröklési jogi rendet követte. Végrendeleti és törvényes gyám hiányában helye lehetett gyám-kirendelésnek is (I. r. 115. c. 1. §.).

Utóörököst is csak nem törvényeskorú fiának rendelhetett

az apa és ekkor is csak arra az esetre, ha a fiú törvényes korának elérése előtt hal meg (III. r. 30. c. 4. §.).

Az atyai hatalom az emancipáción (osztály és férjhezadás) kívül az apa halálával és abban az esetben szűnt meg, ha az apát büntette miatt vagyonelkobzással büntették (I. r. 56. c. §. 2.), kivéve mégis, ha az apa maga is atyai hatalom alatt állt, mikor is az apa halála az atyai hatalmat nem szüntette meg. Szünetelt az atyai hatalom az apa fogsága alatt (I. 56. c. 3. §.).

Másképen voltak szabályozva a Hármaskönyvben mint ma, a gyámságra alkalmatlanság esetei (önjogúság elvesztése, infamia juris, vagyon elkobzásra ítélet, ősi vagyonból tékozlás, I. r. 121. a), a gyámság alóli mentesség esetei (gyermekek nagy száma, távol lakás, katonai és közhivatal, 60 éven felüli és 24 éven aluli kor, stb. I. 122. a), azok az esetek, mikor a gyámot vétkesnek vagy gyanúsna kell tekinteni (I. 123. c), a vétkes gyám elmozdítása, a kétszeres kár megtérítésére való kötelezése (I. r. 123. és 124. c.) és a gyámi felmentvény megadása is.

A Hármaskönyvnek az önjogúságra és a cselekvési képességre valamint az apai hatalomra, a gyámságra és gondnokságra vonatkozó szabályai nem egyszerre, nem 1848-ban vesztették el hatályukat, mint a Hármaskönyv más szabályai, pl. az adományrendszerre vonatkozó szabályok, hanem *elmúlásuk lassú fejlődés eredménye volt*. 1715. óta fokozatosan alakult át mind a személyi, mind a családi jogunk. Ebben az évben ugyanis az önjogúság, a cselekvési képesség, az apai hatalom és a gyámság szabályozásának új korszaka vette kezdetét. Az 1715. LXVIII és az azt követő törvények (1723. CV, 1723. CXI, 1765. XXVI, 1792. XVII, 1802. XXI. te. stb.) a német gyámállam szellemében reformálták át gyámjogunkat, és a súlypontot többé nem az apai patria potestasára, hanem a gyermek érdekére fektették. A család elvesztette patriarkális szervezetét. Az 1715. LXVIII t. c. ki-mondotta, hogy a gyámság a törvényes korú kiskorura teljes-korúságáig kötelező, és addig ingó javairól is rendelkezhetik. Az 1792. XVII. és az 1802. XXI. t. c. pedig elrendelte, hogy a kiskorúak bármely őket kötelező jogügyletet csak törvényes képviselőjük hozzájárulásával köthetnek. Ez a fejlődés az 1877. XX. tc.-el ért véget, amely aztán végleg szakított mind a Werbőczy-féle nemzeti-római jogelvekkel, mind a XVIII. századbeli törvényhozásunk által behozott osztrák-német jogelvekkel, és különösen a szász és az olasz ptk. hatása alatt családi és személyi

jogunkat teljesen új alapokra helyezte. Behozta többek közt a szülői haszonélvezeti jogot és a családi tanácsi intézményt is, és ami igen sajnálatra méltó, nem is tett kísérletet arra, hogy ezeket az új intézményeket jogrendszerünk egyéb ágaival, pl. az öröklési joggal összhangba hozza.

Amint a Werbőczy korabeli személyi és családi jog legtöbb szabálya, úgy birtokjogunk szabályai is, különösen azok, amelyek az *adomány rendszerre* és az *úrbériségre* vonatkoztak, szintén a Hármaskönyv antikvált szabályai közé sorolandók.

A királyi adományrendszert ugyan kifejezetten nem szüntette meg az 1848-as törvényhozás, azonban a közfelfogás az volt, hogy az 1848. XV. t. c. azt is megszüntette.

A *királyi adomány rendszer* lényege az volt, hogy a megkoronázott király közérdekben teljesített szolgálatok jutalmazására és közszolgáltatások teljesítése fejében földbirtokot adományozott. Ez a hűbéri rendszerben gyökeredett ugyan, de a nyugateurópai beneficiumok, feudumok rendszerétől abban különbözött, hogy nem magánjogi, hanem közjogi jellegű volt. Alapja volt a *ius regium*, a Szent Koronának az ingatlanra vonatkozó joghatósága, vagyis az a jog, hogy az ingatlan magszakadás vagy hűtlenség esetében a Szent Koronára visszaszáll, s a király azt újra adományozhatja.

A királyi adománylevél alapján törvényesen beiktatott adományos a birtokbavétellel és nemine contradicente megszerezte az adományozott birtok tulajdonát, a tulajdonost megillető teljes rendelkezés jogát; a birtokot élők közöttiügylettel elidegeníthette, elzálogosíthatta s azzal halál esetére is szabadon rendelkezhetett (Hk. I. 5. c. 51. c. 9. §., §j. c). Minden rendelkezésének hatálya azonban csak addig állott fenn, amíg a királyi jog a birtokra vonatkozóan akár magszakadás (t. i. az adománylevél szerint részesítettek körének kimerülése), akár hűtlenség miatt fel nem éledt. A *ius regium* feléledése folytán a birtok visszatért a Szent Korona joghatósága alá, a király azt újra adományozta, rá bizván az új adományosra, hogy a királyi adományozásból eredő jogát a *ius regium* alapján (tanquam cessionarius) szükség esetén per útján érvényesítse (peres adomány), vagy pedig újabb adományozás előtt a királyi fiskus indított pert a *ius regium* alapján.

A királyi adománynak kitűnő személyjogi hatása is volt, az t. i. hogy a megadományozott azzal igazi nemessé, a Szent

Korona *tagjává* lett. A magyar közjognak ugyanis sarkalatos tétele volt, hogy a nemesítő hatályú birtokadományozás csakis a Szent Koronával megkoronázott királyt illeti meg. *A királyi adomány rendszerből 1848. után mai jogunkban mindössze csak az maradt meg, hogy a nemességet ma is csak a megkoronázott király adományozhatja.*

Az *úrbériség*, amelyet szintén megszüntetett az 1848. IX. t. c, azokat a jogviszonyokat ölelte fel, amelyek a földesúr és a földesúr hatósága alatt álló úrbéres nép között állottak fenn. A nemesi ingatlan, akár királyi adományképpen, akár más-képpen szerezték: vagy *majorsági birtok* (urasági föld, fundi allodiales, nemes telek, curiae nobilium, fundi curiales) vagy *jobbágytelek* (sessiones jobagionales, fundi colonicales) volt. A jobbágytelek gyűjtőnév alatt jogi minőség szempontjából külön-féle ingatlanokat foglaltak össze. Ezeknek a megkülönböztetéseknek manapság jórészt szintén csak jogtörténelmi jelentőségük van. (Fundí sessionales — extrasessionales; f. urbariales — contractuales; pusztatelek, sessiones desertae; maradékföldek, f. remanentiales; foglalások; irtványföldek, extirpaturae).

A jobbágyok vagy telkes-gazdák (sessionales) vagy zsellérek (inquilini, seldenarii) voltak; azt a zsellért, akinek háza sem volt, liázatlan zsellérnek (subinquilinus) nevezték. A telkes gazda, .aszerint hogy egész, fél, negyed vagy nyolcad telke volt: egész (integer), fél (dimidius colonus), negyed (quartalista) vagy nyol-'Cados (octavalista) volt; azt, akinek nyolcadnál kisebb telke volt, .az úrbéri rendezés során a zsellérek közé vették fel.

A jobbágyföldek tulajdonosa volt a földesúr, a jobbágyföld jobbágytelki minőségét azonban nem szüntethette meg. A földesúr tulajdonjogának igazi értéke azokban a szolgáltatásokban volt, -amelyeket a jobbágy tartozott teljesíteni. A jobbágy tartozásának főrésze a termés kilencede (szőlőből a hegyvám) volt, továbbá •az igás és gyalogmunka (robot).

A jobbágyokat a jobbágytelken felül megillette bizonyos mértékű legeltetés a földesúr legelőjén, fajzási, makkoltatási, gubacs-és vadgyümölcs szedési jog a földesúr erdejében, végül nádlási jog a földesúr nádasában. Már az 1836. VI. t. c. megengedte, hogy a jobbágyok haszonvételeinek megfelelő legelő, erdő, nádas a földesúr birtokából számukra elkülöníttessék. Az így elkülönített legelő, erdő, nádas az úrbéri birtokrendezés során az úrbéres közönség tulajdonába ment át, ha pedig elkülönítés még

nem volt, az elkülönítést az úrbéri birtokrendezés során vitték véghez. így keletkeztek az úrbéri közös legelők, erdők és nádasok. Az urbériség intézménye tehát szintén a múlté ugyan, de az egész jogrendszert a legkülönbözőbb vonatkozásokban átfogó-jelentősége számos kihatásában még mindig nem került le az aktualitások teréről, mert az úrbériekkel rokon természetű, sőt némely tisztán úrbéri jellegű jog és birtokviszony végleges rendezés címe alatt még ma sem tekinthető teljesen befejezettnek.³⁰⁾

Ad. 2.

A Hármaskönyv azon szabályai közé, amelyek a mai jogintézményeink *genetikai, szerves előzményeinek* tekintendők, kell sorolnunk — Grosschmid szerint — *a törvényes öröklésnek az ősiségen alapuló szabályait*. Ide tartoznak ezenkívül — nézetem szerint — a Hármaskönyvnek más, kisebb jelentőségű szabályai is, például a vétkes gyám elmozdítására, a hűtlen gyám megbüntetésére és a kétszeres kár megfizetésére irányuló *actio popularis* (I. r. 123., 124. a), amely történeti alapja lett a későbbi árvaügyési tisztí keresetnek. Ide tartoznak a Hármaskönyvnek a hűtlenség esetére rendelt jószág- és örökségvesztésre vonatkozó szabályai is, amelyek genetikai alapjai mai jogunkban az. indignitás intézményének; továbbá a Hármaskönyv I. r. 77. c-ben foglalt az a szabály, hogy a fekvő jószágoknak ajándékozói és eladói, azoknak birtokosai ellen keresettel saját személyükben nem léphetnek fel, amely genetikai alapja a mai jog *exceptio rei venditae et traditiae*-jének, vagyis annak a jogelvnek, hogy saját jogérvényes ténye ellen az ember kifogásokkal nem léphet fel; nem különben a Hk. I. r. 74., 75. és 76. címei), amelyek az eladó szavatossági kötelezettségének genetikai alapjai.

Ami a törvényes öröklésnek az ősiségen alapuló szabályait illeti, meg kell jegyezni, hogy a Hármaskönyv különbséget tett ősi és szerzeményi javak között. Az előbbieket, amelyek lehettek ingók, ingatlanok, nemesi, polgári vagy jobbágyi javak, oly dolgok voltak, amelyek a nemző elődtől törvényes öröklés vagy a törvényes öröklést erősítő vagy rendező végintézkedés útján

³⁰⁾ Ebből a szempontból lásd Kolosváry Bálint klasszikus fejtegetéseit a Szladits részéről szerkesztett Magyar Magánjogban. (Dologi jog. 297 és. köv. 1.)

szálltak az ivadéokra. Az ősiségnek, amely lényegileg nem volt más, mint *fideicommissaria substitutio ex lege*, vagyis törvényen alapuló hitbizományi helyettesítés, hármasság hatálya volt: 1. *dologi hatálya*, amennyiben az ősiségen öröklésre hivatott atyafiakat védelemben részesítette az élők közötti elidegenítés ellen és az eladót kötelezte, hogy az eladni kívánt jószágokat megvételre felkínálja az összes osztályos atyafiának az öröklés sorrendje szerint (*praemonitio*); 2. *végrendelkezést korlátozó hatálya*, amennyiben az ősi vagyronról végrendelkezni nem lehetett; 3. *törvényes öröklési jogi hatálya*, amennyiben kizárta másnak, mint az ősiségen öröklésre jogosított atyafinak, törvényes öröklési jogát.

Az ősiségből már most a mai jogban elveszett a dologi és végrendelkezést korlátozó hatály, de az ági öröklés intézményében megmaradt a törvényes öröklési jogi hatály. Az ági öröklésnek tehát az ősiség intézménye genetikai, szerves előzménye. Meg kell azonban jegyezni, hogy bár az ősiséget elvileg az 1848. XV. t. c. törölta el. Frank és Grossschmid azt vitatták, hogy ennek a törvénynek nagylendületű szavai nem annyira az ősiség, mint inkább az adományrendszer megszüntetését jelentették. Frank és Grossschmid szerint az ősiséget az 1853. évi nyílt parancs szüntette meg.

Igaza van szerintem Grossschmidnek és Franknak abban, hogy az ősiséget nem az 1848-as törvényhozás törölte el. De már nincs igazuk abban, hogy ezt az 1853-as ősiségi nyíltparancs végezte el. A valódi ősiség eltörlése évszázados lassú fejlődés eredménye volt. Az ősiség lényege — mint azt Frank Ignác helyesen megjegyezte — az volt, hogy az „ősi jószág nem azé egyedül, aki bírja, hanem az egész nemzetségé“, értvén ezalatt a „jövendőbeli maradékot is“ (I. 264. §.). Az ősiség eredeti alapja tehát a patriarkális családszervezet volt, az ősiségnek is meg kellett ezért szünnie, vagyis legalább is át kellett alakulnia, mielőtt a fejlődés ezt a családi szervezetet lebontotta. Szerencse még, hogy legalább az egyik hatályát az ősiségnek sikerült a mai jogba átmenteni! Ma már világossá kezdik felismerni, hogy a társadalmi és állami élet alapja nem az egyén, hanem a család, s mesterkélt intézményekkel (Erbhof, Bauerngut, családi birtok, paraszti-hitbizomány, stb.) igyekeznek a család vagyoni létét támogatni. Pedig ezek mind hiábavaló törekvések, mert mind ezek a családnak csupán egy tagját és egy ágát emelik ki, a család többi tagjával, többi ágával nem törődnek, sőt azt

mostohább sorsba döntik. Mennyivel helyesebb volt ennél az. ösiség, amely az egész családot felölelte és megtartotta a ver- és jogközösségben!

Ad. 3.

A Hármaskönyvnek számos olyan szabálya is van, *amely-ma is hatályban van, amely tehát ma is magánjogunkban közvetlenül kútfőül szolgál.*

E tekintetben elsősorban különbséget kell tenni az Optk. alkalmazási területe és az Országbírói Értekezlet hatályossági területe között. Az Optk. hatályossági területén a Hármaskönyvnek csupán a nemességet tárgyaló rendelkezései és különösen a nemesség szerzésére vonatkozó I. r. 4—8. címei vannak ma is hatályban, mert az Optk.-t hatályba léptető nyílt parancs 1. cikke minden a törvénykönyv tárgyaira vonatkozó korábbi szabályt hatályon kívül helyezett.

Más a helyzet az Országbírói Értekezlet hatályterületén. Itt a nemességet tárgyaló szabályokon kívül is ma is közvetlenül kútfő gyanánt szolgál a Hármaskönyvnek számos szabálya, különösen a házassági vagyoni jog és az öröklési jog terén. Így ma is hatályban vannak a Hármaskönyvnek — amint Grosschmid nevezi — a házassági vagyoni jog „*alaptételeire*“ „*alapintézményeire*“ vonatkozó rendelkezései, vagyis amelyek a férj és a feleség vagyoni viszonyait rendezik, amelyek meghatározzák a nő vagyoni függetlenségét a férj irányában (női szabad vagyoni), amelyek a házasságot szükségképpen kísérő vagyoni jog hatásokra vonatkoznak (I. r. 100. és 110. c). Ugyanúgy hatályban vannak a *törvényes hitbérre* (dos) vonatkozó rendelkezései is (I. r. 93—109. c), amelyeket az 1840. XXII. t. c. 85. §. b. pontja, csak a hitbér mennyisége tekintetében módosítottak, és amelyeket a jogszokás később az írott hitbérre is kiterjesztett. Hasonlóképpen hatályban vannak a Hármaskönyvnek az *osztályrakényszerítést* szabályozó rendelkezései, amelyeket az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok I. r. 7. §.-a a kitagadás eseteinek meghatározása szempontjából hatályukban fenntartott (I. r. 52. és 53. c), továbbá a *putativ házasságból származó gyermekek törvényességét* szabályozó rendelkezései (I. r. 108. c), végül az *özvegyi jogot* (jus viduale) és az *özvegyi öröklést* (succesio vidualis) szabályozó rendelkezései, amelyeken az O. É. csak az özvegyi

jog korlátozására vonatkozóan tett változtatásokat. Ide tartozik még a Hármaskönyvnek számos más szabálya, például azok is, amelyek az *elévülés határidejét* szabályozzák (I. r. 78. a).

* * *

Habent sua fata libelli!

Négyszáz éve annak, hogy Werbőczy nagy mesterünk lehunyta szemét. A világháború kitörésekor volt négyszáz éve, hogy a Hármaskönyv megjelent.

Azóta nagyot változott a világ. Új eszmék jöttek, új nemzedékek nőttek fel és pusztultak el. Az emberiség nagy válságon és forradalmakon ment át, háborúkat vívott és békéket kötött. Igyekezett mind jobban tökéletesedni és igyekezett mind tökéletesebben berendezni életét. A Hármaskönyv ezeknek a küzdelmeknek, harcoknak tanúja volt. Évszázadokon át uralkodott a magyar jogélet felett, aztán mint ócskaságot lomtárba dobták, majd újból életrekeltek, s bár megcsönkítva, újból elfoglalta helyét törvénytudóinknak kezében. Megélte, hogy egekig magasztalták és megélte, hogy követ dobtak rá. Megélte, hogy a kötött ingatlangazdálkodást felváltotta a szabad ingógazdálkodás, amely az új jelzáloggal papíron jelképesen még az ingatlant is mobilizálta, és megélte azt is, hogy ez a tökéletesnek tartott szabad ingógazdálkodás a maga karteljeivei és trösztjeivel szintén megbukott.

Vájjon mi lenne a véleménye a Hármaskönyvnek a mi világunkról? Vájjon jobbnak, tökéletesebbnek tartaná-e azt az ő világánál?

Kétségtelen, hogy a világháborút közvetlenül megelőző szabad ingógazdálkodás korában idegennek, elhagyatottnak érezhette magát, és érthetetlenül nézhette ennek a kornak törekvéseit. Ma azonban — azt hiszem — már közelebb érezné magát hozzánk. Ma már mi is látjuk, hogy a Werbőczy korabeli kötött ingatlangazdálkodás a tömegek szempontjából nem volt keservebb, mint a szabad ingógazdálkodás. A kartelek és trösztök kiváltságos helyzete és felhalmozott vagyona ma nem nagyobb rossz, mint amilyen a donációs földesurak helyzete hajdan volt. Ma a jogalkotás megfeszített erővel dolgozik az ingógazdálkodás és a túlfedett hitelélet hátrányainak kiküszöbölésén. Ma már látjuk, hogy hiába igyekezett a modern jelzálogjog mobilizálni az ingatlant, azt fizikai értelemben mozgósítani még sem tudta.

És bár a jelzálogjog repült, nyargalt a papírban, a váltóban, a jelzálog maga, a föld nem nyargalt utána. És ez jól is van így, mert a föld több, mint adásvétel tárgyát képező vagyontárgy. A föld anyaföld, nemzedékeket nevel, mégpedig értékesebb nemzedékeket, mint a könnyebb fajsúlyú tőkés nemzedék.

Mi fog kialakulni ebből a mai nagy küzdelemből, amelyben gigászi erők vívják harcukat egymással a létért? A kialakulásban levő új világ milyen lesz? Ezt ma nehéz megmondani. Egy azonban már bizonyosnak látszik, hogy *ismét közeledni fog Werbőczy világához*. A szabadság elvén alapuló liberalizmus koncessziókat fog tenni a közületi gazdálkodásnak, a szabadság elve a szociális egyensúly elvének, az ingó gazdálkodás az ingatlangazdálkodásnak, a mai jogrend a Hármaskönyvnek.

Ma sokkal közelebb állunk a Hármaskönyvhöz, mint tíz évvel ezelőtt. Habent sua fata libelli.